ad 6, 152) și *saeuūs* (6, 152, citat cu semn de întrebare de Strand însuși; Sudhaus face aici o corecție foarte ademenitoare, menținînd vocala scurtă).

Cartea se încheie cu o bibliografie întinsă (p. 129—133), o listă a pasajelor discutate din punct de vedere critic ori exegetic (la cele din Valerius Flaccus se adaugă treisprezece locuri din alți autori, patru fiind chiar vergiliene) și un concis indice de materii și cuvinte. În bibliografie, a cărei ordine alfabetică a ieșit cam încurcată, nu găsesc studiul lui W. Wolfgang Ehlers, *Untersuchungen zur handschriftlichen Überlieferung der Argonautica des C. Valerius Flaccus* (München, C. H. Beck, 1970, „Zetemata" Heft 52). Din ultimul indice subliniez construcția lui *damnare* cu dativ, ablativ ori cu *in* și acuzativ, apoi „cuvintele-cheie" ale lui Valerius, *fama* și *gloria* (în text, p. 50, se mai enumeră *labores*, *pericula* și *decus*), pentru care putea fi amintit studiul *Key-words and poetic themes in Propertius and Tibullus* de L. Delatte (*Revue de l'Organisation internationale pour l'Étude des Langues anciennes par Ordinateur*, 1967, nr. 3, p. 31—79); acum avem și *A Study of the Vocabulary of Vergil's Eclogues* (în aceeași revistă, 1973, nr. 3, p. 1—24) al lui E. D. Kollmann.

Lucrarea lui Johnny Strand, prea modest intitulată, mi se pare întru totul meritorie și deosebit de valoroasă. Îndrăgostit de *Argonautice* (chiar dacă nu va fi crezînd că soții lui Iason au apucat în rătăcirile lor să vadă și țărmurile Suediei, cum socotea acum aproape trei veacuri un compatriot al lui, faimosul O. Rudbeck), autorul — cum am spus mai demult — ne-ar putea oferi peste nu prea îndelungă vreme o excelentă ediție, poate comentată, a lui Valerius Flaccus.

Traian Costa

W. F. WYATT Jr., *The Greek Prothetic Vowel*. Case Western Reserve University, 1972, XVIII+ 125 p. (Philological Monographs of the American Philological Association, 31)

A scrie o carte despre vocala protetică în greacă este, fără îndoială, o dovadă de curaj, fiindcă apariția acestei vocale este una dintre problemele care nu par să comporte o soluție simplă și coerentă. Cel care abordează studiul vocalei protetice grecești întîlnește contradicții la tot pasul: 1) în unele exemple, proteza apare ca un fenomen vechi, de dată indo-europeană, atestat și în armeană sau albaneză, în altele, ea pare un fenomen recent, limitat la cîteva dintre dialectele grecești; 2) același radical, uneori chiar același cuvînt, este cunoscut și prin forme cu proteză, și prin forme fără proteză; 3) timbrul vocalei protetice este uneori *a*, alteori *e* sau *o*; 4) în unele cazuri, vocala inițială este cu siguranță protetică, în altele, în schimb, ea poate continua un preverb i.-e. *e* sau *o*, un *ἀ-* privativ sau copulativ, ori elementul i.-e. *sm-*, reprezentat în greacă de *ἁ-* (sau de *ἀ-*, cînd analogia generalizează forma fără aspirație). Aceste fapte sugerează dificultățile inevitabil legate de orice încercare de a defini condițiile în care apare vocala protetică, lăsînd totodată impresia că proteza este un fenomen marginal, mai mult sau mai puțin aleatoriu, o amenințare discretă pentru principiul regularității schimbărilor fonetice (vezi p. 1).

W. F. Wyatt a ajuns la studiul vocalei protetice pe o cale ocolită: analizînd, în ultimii ani, argumentele care justifică teoria laringală, el a căpătat convingerea că această teorie nu stă pe o bază destul de solidă și a început să elaboreze soluții noi pentru cîteva dintre problemele care păreau să ceară intervenția laringalelor. Astfel, în 1969 și în 1970, el a publicat două monografii în care excludea fonemele laringale și din versificația homerică, și din explicațiile privind originea lui /a/ i.-e. Monografia care face obiectul acestei prezentări constituie cea mai recentă și poate ultima etapă din campania întreprinsă de W. F. Wyatt împotriva consoanelor laringale (vezi p. V—VI). La drept vorbind, ea nu se referă decît la unul dintre aspectele minore ale teoriei laringale și în nici un caz nu poate infirma valabilitatea teoriei în ansamblu. Scopul pe care-l urmărește este mai modest: autorul își propune să dovedească, în același timp, că apariția unor vocale protetice în greacă nu presupune existența unor consoane laringale în indo-europeana comună și că dezvoltarea protezei este un fenomen fonetic regulat, determinat de legi precise. Pentru W.F. Wyatt, vocala protetică a apărut în greacă (și numai în greacă), ca rezultat al unor reguli fonologice specifice limbii grecești (p. 9). Teoria lui se bazează pe o dublă limitare a materialului studiat: 1) fenomenul protezei vocalice este analizat numai în cadrul limbii grecești, corespondențele cu armeana sau cu albaneza nefiind luate în discuție, 2) singurul grup de exemple analizat este cel al radicalelor care încep cu / r l m n y w /. Consoanele /r/ și /y/ constituie o clasă aparte, /r/ fiindcă este întotdeauna precedat de proteză, /y/ fiindcă n-o admite niciodată. Ambele sînt discutate într-un capitol separat, la sfîrșitul cărții. Vocalele care apar ocazional înainte de στ- sau χθ- (ἀστεροπή față de στεροπή sau ἀστήρ față de lat. *stella*; ἐχθές față de χθές sau ἰχθύς față de arm. *yukn*), deși sînt recunoscute ca protetice, nu sînt examinate în această monografie (v. p. 2).

www.cimec.ro

Cu aceste rezerve, W. F. Wyatt crede că poate explica apariţia tuturor vocalelor protetice prin acţiunea unei legi unice. Sub o formă provizorie, regula este enunţată la sfîrşitul primului capitol al monografiei: ea prevede, în linii mari, apariţia unei vocale protetice de timbru nedeterminat înainte de orice sonantă iniţială / l m n w / care e urmată de o vocală scurtă şi de un grup consonantic format din sonantă + consoană sau consoană + sonantă. Regula poate fi deci exprimată prin formulele RVRC- → əRVRC- şi RVCR- → əRVCR- (p. 9). Capitolele 2—5 urmăresc să verifice valabilitatea acestor formule şi să le precizeze sau să le modifice enunţul, pentru ca ele să poată justifica toate exemplele cunoscute.

Pentru a nu fi acuzat de *petitio principii*, W. F. Wyatt discută în primul rînd exemplele de proteză admise de *Gramatica* lui E. Schwyzer sau de *Fonetica* lui M. Lejeune. Dintre cele 32 de cuvinte analizate în capitolul 2, „Widely Accepted Cases of Prothesis" (p. 11—44), 26 sînt conforme cu regula enunţată la p. 9, iar pentru restul de 8 se dau diferite explicaţii de detaliu. Astfel, formele ἀμαλός şi ἕδνα, care apare la Homer alături de ἔεδνα provin, după părerea lui W. F. Wyatt, dintr-o falsă analiză (p. 20—23 şi 37—38): ἀμαλός e o falsă interpretare a unui adjectiv homeric *δαμαλος, înrudit cu δάμαλις, δαμάλη şi δαμάλης iar ἕδνα, care e atestat numai după ἀπερείσια, μύρια şi καί, provine dintr-o analiză incorectă a formulei ἀπερείσι' ἄεδνα (ulterior, sub influenţa lui ἕδνα, ἄεδνα este înlocuit cu ἔεδνα; aspiraţia lui ἕδνα rămîne însă enigmatică). Alternanţa între forme cu proteză şi forme fără proteză este explicată prin acţiunea analogiei în cazul grupului ἔνερθε(ν)/νέρθε(ν), dor. ἔνερθα, ἐνέρτερος/νέρτερος, ἐνέρτατος, ἔνεροι (p. 39): proteza este regulată înainte de νερτ-, analogică înainte de νερθ-sau νερ-; νέρτερος fără proteză e influenţat de νέρθεν. Tot analogia explică, în ultimă instanţă, şi formele ἀνήρ, ὄνομα, sau ἐννέα. În primele două exemple (p. 29—33), ἀ- şi ὀ- reprezintă vocalizarea unei nazale silabice [n̥], la genitivul şi dativul singular (*n̥ros, n̥ri > * *aros, ari; *n̥mnos > *amnos etc.); tendinţa de regularizare a paradigmelor a dus la generalizarea ulterioară a flexiunii cunoscute: ἀνήρ, ἀνδρός, şi ὄνυμα, ὀνύματος (ὄνομα, ὀνόματος în dialectul ionic-atic). În exemplul lui ἐννέα şi al derivatelor sale (p. 33—36), mai multe reconstrucţii complicate tind să dovedească că proteza este regulată în cazul lui ἔνατος şi ἐνενήκοντα şi că forma ἐννέα provine din combinarea iniţialei ἐν de la numeralul „nouăzeci" cu radicalul i. e. *newn̥.

Capitolul 3, „Possible Additional Cases" (p. 45—56), aduce în discuţie noi exemple. Reţine atenţia etimologia originală propusă pentru ἄνευ (p. 49—50): după părerea autorului, această formă comportă vocala protetică ἀ- înaintea unei secvenţe *neu-* care provine, în protogreacă, din negaţia *ne* urmată de un element *u*. Acest *u* continuă fie particula *u(d)*, atestată indirect în dialectul cipriot, fie elementul *u* din pronumele οὗτος. La p. 45 şi 53—54, poziţia pe care a adoptat-o W. F. Wyatt faţă de teoria laringală îl împiedică să admită că formele ἀλέξω şi ἀέξω (dintr-un mai vechi ἀϝέξω) reprezintă o temă II, /ə₂l-eg/ şi /ə₂w-eg/ respectiv. Autorul se vede astfel pus în situaţia de a renunţa la explicaţiile convingătoare date de E. Benveniste (*Origines de la formation des noms en indo-européen*, Paris, A. Maisonneuve, 1962, p. 152, vezi şi P. Chantraine, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque I*, Paris, Klincksieck, 1968, *s.uu.*), pentru a le înlocui cu o analiză proprie, care exclude prezenţa protezei.

Capitolul 4, „Apparent Exceptions to the Rule for Prothesis" (p. 57—64), grupează cîteva exemple care par să contrazică regula protezei formulată de W. F. Wyatt. Autorul aduce argumente serioase pentru a dovedi că în multe din cazurile discutate vocala iniţială nu este de fapt protetică (ἄλαστος, ἀλώπηξ etc.), dar există un grup de forme în care prezenţa protezei pare neîndoielnică: ἀλαπάζω, faţă de λαπάσσω (ipoteza că am avea de-a face cu un ἀ- privativ nu ni se pare convingătoare), ἀμαρύσσω, faţă de μαρμαίρω etc.

Capitolul 5, „Cases in which Prothesis Fails to Develop" (p. 65—89), aruncă o lumină nouă asupra regulii lui W. F. Wyatt: rezultă din această secţiune că regula nu defineşte numai condiţiile în care apare proteza, dar este în măsură şi să prevadă apariţia tuturor exemplelor de proteză posibile şi numai a acestora. Evident, o asemenea afirmaţie nu poate fi justificată decît dacă se dau explicaţii satisfăcătoare pentru toate formele care nu au proteză deşi, aparent măcar, îndeplinesc condiţiile cerute de regulă. Sîntem de acord cu autorul că nu constituie o ameninţare serioasă pentru regula lui cuvintele care nu au o etimologie sigură, deoarece ele au putut pătrunde în greacă după perioada în care a operat regula. Din acelaşi motiv, nu intră în discuţie nici împrumuturile. După eliminarea acestor categorii rămîn însă un număr de forme de origine indo-europeană pentru care analizele lui W. F. Wyatt, oricît de ingenioase, nu par totuşi convingătoare. Vom da aici un singur exemplu. Regula protezei cere apariţia unei vocale la iniţiala verbului λείπω; pentru a justifica absenţa ei, W. F. Wyatt presupune că tema de prezent *leik^w- este secundară, formată pe tema de aorist *lik^w- (p. 67). Această explicaţie nu ni se pare acceptabilă fiindcă nu ţine seama nici de corespondenţa λείπω : lit. *lëkù*, nici de existenţa unui prezent secundar, vechi şi el, λιμπάνω, lat. *linquo*.

www.cimec.ro

Tot ca un efect al vocalei protetice sînt tratate şi augmentele lungi care apar la unele verbe cu iniţiala *F-* (ἠργαζόμην şi ἠργασάμην la Aristofan şi pe inscripţiile atice din sec. al IV—lea; ἠείδη şi ἤδη ca preterit al lui οἶδα etc.). Eforturile autorului de a dovedi că asemenea augmente apar numai în contextele fonetice care generează proteza vocalică (vezi p. 74—79) sînt numai în parte încununate de succes. Explicaţiile pe care le dă W.F. Wyatt pentru a justifica printr-o extindere analogică augmentul lung al lui ἑώρων nu par să rezolve definitiv problema, iar o formă ca hom. ἀπηύρα, cu participiul ἀπούρας, care contrazice în mod clar teoria lui, nici nu este menţionată.

Ultimul capitol al lucrării, „The Reasons for Prothesis" (p. 90—120), îmbină o analiză a mecanismului fonologic al protezei şi o reformulare a regulilor care prevăd apariţia ei, cu o expunere privind situaţia radicalelor care încep cu *r* sau *y*. Pornind de la ideea că proteza este o anticipare a sonorităţii lichidelor, nazalelor sau semivocalelor iniţiale, W. F. Wyatt consideră că dezvoltarea unei vocale protetice nu este posibilă decît în momentul în care sonoritatea încetează de a mai fi, pentru aceste consoane, o trăsătură redundantă şi devine o trăsătură distinctivă. Pentru a obţine un contrast fonologic între sonantele sonore şi sonantele surde, W. F. Wyatt postulează mai întîi o regulă care menţine sonantele sonore înainte de vocalele scurte /e a i/ urmate de sonantă + consoană, dar le asurzeşte în toate celelalte contexte. În continuare, el enunţă un ansamblu de reguli (vezi forma lor definitivă la pag. 118—119) care duc la identificarea acestor sonante cu sonantele aspirate care continuă grupurile iniţiale de tipul /sr/ sau /sw/. Alternanţa automată între sonante surde şi sonante sonore care rezulta din prima regulă se transformă într-o opoziţie fonologică după apariţia noilor sonante surde provenite din grupurile /sr sw/ etc. În aceste condiţii, sonantele sonore generează, pentru a-şi marca sonoritatea, vocale protetice (vezi p. 90).

Această teorie se aseamănă, pînă la un punct, cu o ipoteză mai veche formulată de W. Brandenstein. Şi W. Brandenstein stabilea o relaţie de cauzalitate între alterarea grupurilor iniţiale /sr wr sl/ etc. şi apariţia vocalelor zise protetice. După părerea lui, apariţia unui *r* iniţial surd, provenit din *sr* sau *wr*, determină radicalele care încep cu un *r* vechi, rămas sonor, să se combine cu un element de timbru *e-*, *o-* sau *a-* pentru a evita crearea unei opoziţii neeconomice între *r* surd *r* sonor (vezi *Phonologische Bemerkungen zum Altgriechischen*, Acta Linguistica VI, 1, 1950, p. 33—35 şi *Griechische Sprachwissenschaft* I, Sammlung Göschen 117, Berlin, W. de Gruyter, 1954, p. 83—84. Pentru W. Brandenstein aşadar, apariţia vocalei protetice are o funcţie preventivă, împiedicînd formarea unei opoziţii fonologice între lichidele sonore şi lichidele surde, în timp ce pentru W.F. Wyatt, ea este condiţionată de existenţa acestei opoziţii şi contribuie la întărirea ei.

Regulile lui W. F. Wyatt constituie un dispozitiv care prevede apariţia vocalei protetice într-un context de tipul RVCR- sau RVRC-. Din punct de vedere fonetic, ele nu sînt întotdeauna foarte convingătoare. Aspiraţia unui *s-* în greacă este un fenomen fonetic foarte bine cunoscut, dar asurzirea unei sonante iniţiale atunci cînd e urmată de *e* sau *i* + consoană surdă (vezi p. 118) pare a fi un proces cerut numai de teoria lui W. F. Wyatt. Nu este limpede nici pe plan general, de ce se asurzesc sonantele în contact cu vocalele, care sînt fenome sonore, nici, coborînd la detalii, de ce *r* este sonor înainte de *s*, ori de consoanele sonore sau aspirate, şi surd înainte de *t(s)*, *k(s)* şi consoanele surde (vezi p. 103 şi 104). Pe de altă parte, formularea unor reguli complicate, nu-l scuteşte pe W. F. Wyatt de necesitatea de a face apel la analogie pentru a putea explica un număr destul de mare de exemple concrete. În aceste condiţii putem crede că sînt mai aproape de adevăr cei care văd în apariţia vocalelor protetice un fenomen complex, cu origini multiple, în parte moştenit din indo-europeană, în parte creat în greacă, decît W. F. Wyatt, care-l justifică prin acţiunea unor legi fonetice specifice limbii greceşti. Nu este mai puţin adevărat însă că lucrarea pe care o prezentăm aduce în discuţie şi ordonează un material deosebit de interesant şi sugerează, dacă nu soluţia definitivă, cel puţin o soluţie posibilă.

Liana Lupaş

PIERRE HUART, Γνώμη *chez Thucydide et ses contemporains (Sophocle — Euripide — Antiphon — Andocide — Aristophane)*. Paris, Klincksieck, 1973, 195 p. (Études et Commentaires, LXXXI), 76 F.

Deşi cartea lui Pierre Huart se subintitulează o contribuţie la istoria ideilor (de fapt a teoriei cunoaşterii) la Atena în a doua jumătate a secolului al V-lea, punctul ei de plecare este lingvistic şi filologic: istoria cuvîntului γνώμη, în epoca de maximă utilizare a sensului abstract.

www.cimec.ro